

A magyar pedagógustársadalom és a pedagógusképzés története a dualizmus korabeli Magyarországon

Opponensi összefoglaló

A modern oktatási rendszerek kialakulásának, így a magyar – nemzeti és polgári – közoktatás kiegyezés utáni kiépülésének – az erősödő állami szerepvállalás s ennek nyomán az oktatásügy átfogó jogi szabályozása, az állami tanügyigazgatás megszervezése, a finanszírozási rendszer fokozatos átalakulása és a központi tartalmi-tantervi szabályozás előtérbe kerülése mellett – fontos eleme és jellemző ismérve az oktatással hivatásszerűen foglalkozó szakemberek különböző csoportjainak megjelenése, létszámuk rohamos növekedése s e réteg professzionalizálódása. E – jogszabályokkal is gyorsított – folyamat eredményeképpen megfogalmazódnak a különböző pedagóguscsoportok, elsősorban a népiskolai tanítók, majd a középiskolai tanárok és más szakmai testületek képesítésére mint alkalmazásuk, foglalkoztatásuk feltételére vonatkozó szakmai és jogi előírások, megszületnek – erőteljes állami támogatással – a képzésüket (és részben már a továbbképzésüket is) szolgáló speciális – állami és egyéb – intézmények (a középfokú tanítóképző és az egyetemekhez kapcsolódó tanárképző intézetek), erősödő figyelem fordul élet- és munkakörülményeikre és létrejönnek – gyorsan gyarapodó számban – az egyes rétegek szakmai és gazdasági érdekképviseletét szolgáló különféle egyesületek, szervezetek, alapok, intézmények és ezek szakmai fórumai és orgánumai.

Korábban foglalkoztam e kérdéskör jó néhány elemével (a néptanítás dualizmuskori élet- és munkakörülményei, a pedagógusképzés, a pedagógusszervezetek és – mozgalmak története), s így magam is tapasztalhattam a témára vonatkozó autentikus kutatások és a modern – társadalomtörténeti szempontú – feldolgozások elégtelenségét, hiányát. *Felkai László*nak a dualista korszakra, *Balogh Sándornak* és *Szabolcs Ottónak* a két világháború közötti időszakra, valamint *Orosz Lajosnak* a nőnevelésre és a „nőnevelőkre” vonatkozó korábbi kutatásai mellett csupán *Nagy Mária*nak átfogóbb és *Nagy Péter Tibornak* egy-egy csoportot (például a polgári iskolai tanárokat) érintő vizsgálódásait és közléseit említhetem ebben a tekintetben.

A téma jelentősége és részleges mellőzöttsége tehát egyaránt indokolta, hogy a magyar pedagógustársadalom és a pedagógusképzés dualizmus korabeli története önálló szimpózium keretében a II. Országos Neveléstudományi Konferencia napirendjére került. A körültekintő előkészítés méltán dicséri a szervező – és a levezető elnöki feladatokat is igényesen ellátó – *Pukánszky Bélát*; az előadások pedig meggyőzően igazolták e vállalkozás időszerűségét és szakmai létjogosultságát.

Az első két előadás háttere az a – *Nagy Mária* és *Szabolcs Éva* szerkesztette – tanulmánykötet (*Magyar tanító*, 1901), amely sajátos nézőpontból, mintegy alulnézetből, szinte teljes keresztmetszetét adja az előző századforduló hazai népoktatásának. Az érdekes és szerfelett tanulságos kötet egy új, eredeti feladatokra vállalkozó neveléstörténeti kutatóműhely ígéretes bemutatkozása is volt. Ebbe a szellemi körbe tartozott – elsőként – *Szabolcs Éva* itt elhangzott előadása, „A néptanítói hivatás álláshirdetések tükrében – 1909”, ami egyaránt kitűnt módszertani erényeivel, a forráskutatás és -kezelés újszerűségével és a társadalom- és mentalitástörténet eszközeit ötvöző feldolgozás újszerűségével, miáltal a bemutatott egyedi esetek az általánosság érvényével mutatták fel a néptanító sorsát, életviszonyait és társadalmi helyzetét a korabeli Magyarországon.

A sokirányú további kutatásra ösztönző tanulmány iskolateremtő értékek hordozója, aminek meggyőző bizonyítéka volt az ifjú tanítványok – a *Baska Gabriella – Hegedűs Judit* páros – bemutatkozása („Tanítói és tanítónői karriertörténetek a dualizmus korából”). A referátum első része, *Apáczai Csere Jánost* igazolva, annak meggyőző bizonyítása volt, hogy „a jó tanító nemcsak olvas, hanem ír is”; és meggyőző, tényekkel alátámasztott cáfolata is egyben a tanítóság műveltelenségéről, szellemi igénytelenségéről kialakult társadalmi közvélekedésnek. Hasonlóképpen fontos adalékokkal ismertetett meg a vezetői funkciót vállaló tanítónők sokrétű munkásságát felvillantó portré-sorozat, ami izgalmas folytatás, értékes és újszerű hozzájárulás a magyar nőnevelés eddig megismertető történetéhez. Mindkét előadó hiteles jegyekkel egészítette ki a korszak eötvösi tanítószményének alapvonásait, a mélységes humánusot, a demokratikus felelősségérzetet, az áldozatvállalást és a tanulásra, megújulásra készítő szellemi nyitottságot, mindazt, ami néhány évtized múlva majd vádpont lehetett a közéleti-politikai szerepet vállaló tanítók ellen, hogy ti. túl sokat akarnak tudni és „túlságosan liberálisok”. Az előadó-páros kiemelendő érdeme a magabiztos módszertani felkészültség, a szakirodalmi tájékozottság és a nemzetközi kitekintés naprakészsége. További szorgos kutatómunkával, valamint a helyi és a regionális kutatások eredményeinek felhasználásával tovább bővíthető, gazdagítható a korszak kiváló néptanítóiról itt felrajzolt színes történeti körkép.

Kékes Szabó Mihály előadása („A tanítóképzés jellemzői a dualizmus korában”) átfogó, ugyanakkor számos fontos részletkérdésben kellően differenciált képet adott a tanítói mesterség követelményeinek a társadalmi modernizáció igényeihez igazodó gazdagodásáról és a képzés ehhez illeszkedő szervezeti és tartalmi fejlődéséről. A tanítóképzés feladatait és lehetőségeit elemezve helyesen mutatott rá az eötvösi oktatáspolitikai realizmusára és az egész korszakon végigkövethető fejlesztési törekvések eredményeire. Érdekes szociológiai elemzés utalt a tanítóság összetételének és első arányainak (férfiak-nők!) változásaira. Ehhez a témakörhöz kapcsolódott *Vincze Tamás* előadása („A német nyelv szerepe a magyar tanítóképzésben a dualizmus korában”), amely egy – látszólagosan – „részkérdésében” a tanítói műveltség kívánatos és lehetséges tartalma, illetve a tanítói szerep társadalmi értelmezése körüli korabeli vitákat idézte fel, új elemekkel gazdagítva az idegennyelv-oktatás tantárgypedagógiai történetének, e speciális – és aktuális – problémátörténeti témakörnek a szakirodalmát is.

Németh András előadása („A magyar középiskolai tanárság szakmai professziója – nemzetközi recepciós modellek”) egyedülként foglalkozott a pedagógustársadalom „felső” rétegének, a kialakuló középiskolai tanárságnak a fejlődéstörténetével. Széles körű nemzetközi kitekintésbe ágyazottan mutatta be az európai fejlődés tendenciáit, részletesen a magyarországi fejlődést elsődlegesen meghatározó „porosz modell” jellemzőit.

Az adaptáció folyamatát és a magyar fejlődés eltérő sajátosságait azonban csak vázlatosan érintő előadás kétszeresen is a folytatás igényének megfogalmazására ösztönözte az opponenst, aki egyrészt a felvetett probléma behatóbb vizsgálatát, részletesebb kifejtését, másrészt a szimpózium – időkeretei miatt is szükségszerű – egyoldalúságának a kompenzálását, azaz más pedagógusrétegek kialakulásának és tevékenységének bemutatását, a történetileg kialakult kétféle pedagógusmodell, az elitoktatáshoz kapcsolódó középiskolai tanárság és a modern tömegoktatás által életre hívott néptanítóság sajátosságainak és különbözőségeinek (képzettség, anyagi és erkölcsi elismertség, társadalmi presztízs stb.), valamint a kialakuló pedagógustársadalom egészét érintő folyamatoknak a történeti bemutatását és elemzését reméli a következő évi konferencián szervezhető „második forduló”, egy újabb „pedagógustörténeti” szimpózium keretében.

Budapest, 2002. november 19.

Kelemen Elemér